

СВЕ ЈЕ ВАЖНО

(Ивана Стефановић: *Привајна ѝрича, ѝрема садржају једној кофера, Службени гласник – Архив Србије, Београд, 2013*)

Ходећи у српску прошлост уназад век-век и по, уочавамо да готово нема интелектуалца који није имао потребу да за собом остави какав запис о пореклу, породици, коренима. Ма чиме да су се током живота бавили – били професори, лекари, научници, уметници, политичари – поседовали су свест да реч стоји на концу колико и на зачалу, коначно да *имамо само речи*. Данас, егоцентрични и саможиви, уско специјалистички испрофилисани, окупирани бригом око „си-вија“, без довољно воље, без духовне ширине, увек у журби али бескрајно расипни пред дигиталним екранима, малобројни су они који имају потребу и способност да трагају за одговорима на питање: „ко сам“ односно „ко смо“, како то чини у најновијој својој књизи позната композиторка Ивана Стефановић.

Посежући за *Привајном ѝричом* очекивали смо да ће нас ауторка боље упознати с ближом, двадесетвековном историјом своје породице; оним њеним члановима чија су имена одавно забележена у лексиконима: оцем Павлом и дедом Светиславом Стефановићем. Међутим, реконструишући породичну прошлост, Ивана Стефановић унеколико изневерава очекивање исписујући животописе и истражујући генеалогичку породицу Бота.

Стожерна фигура *Привајне ѝриче* је Павле Бота, отац ауторкине баке Милане, супруге књижевника Светислава Стефановића. Живот Павла Боте и његових ближњих разоткрива се на основу садржаја кофера приспелог у родитељски дом Иване Стефановић „после теткине смрти“, сачуваног захваљујући њеној мајци, Вери Богдановић, која „је садржај кофера највише истражила и тиме га заштитила. То је урадила она која није била ‘ништа’ онима из кофера, али је та *post mortem* ‘прича докумената’ била довољно занимљива да је постала њихов чувар, и, нехотице, заштитник“. Без нарочитог интересовања за породичну прошлост (попут оца Павла), Ивана Стефановић најпре има отпор према садржају кофера с мемљивим воњем старе хартије, да би је касније привукао. На основу грађе похрањене у њему – понајпре преписке, фотографија, службених докумената, новинских исечака, свакојаким бележака и записа... настао је већи део *Привајне ѝриче* – књиге која се, како ауторка у уводу бележи, написала „сама од себе“. Њен задатак сводио се, каже, на читање, разврставања, одабир и хронолошко сортирање материјала. Уз то, каткад је било нужно тумачити и коментарисати ту писану оставштину но, чешће је та документа „пуштала да говоре сама за себе“. Понешто је због деликатности и скрупула прећутано, а понекад коришћена друга грађа и литература. Ауторске белешке, инкорпориране у документарно ткиво књиге, писане

током неколико година (колико је трајао рад на рукопису) датоване су и означене насловом „Дневник“. Тако је настао највећи део књиге од преко пет стотина страница, насловљен „Прва књига, дугачка – у којој се описују догађаји између 1800. до 1916“, иза чега следе „Прилози, на преласку из прве књиге у другу“. „Друга књига, кратка – која обухвата период од године 1800. уназад, до 1599, 1588, 1566. и даље“ сачињена је из два дела: „Потрага кроз мрак. Приче из прошлости“ и „Путопис. Записи из садашњости“. Наслови откривају да је ова целина настала захваљујући истраживачким напорима Иване Стефановић да осветли и онај део предачке прошлости о којој се грађа није нудила сама већ се за њом трагало, а одгонетало, често, уз помоћ тумачења историчара, етнолога, хералдичара..., на основу слутњи на које наводе предања и поетска грађа, „теренских истраживања“ локалитета северне Румуније – Карпата, Ердеља, висоравни Марамуреш – постојбине породице Бота. Завршне странице књиге чине „Прилози“ и „Документа“.

Основно питање за којим се у *Приватној џричи* трага: „Ко смо?“ није засновано на уверењу о наслеђу као детерминишућем делу личности: „Напротив. Најважнији део је онај који смо лично изградиле, који смо обликовали својим образовањем, опредељењем, мишљењем, за који смо се на неки начин изборили напредујући у изградњи себе и сопственог живота. Човек се ствара образовањем и самоформирањем. Гени, верујем, нису неприкосновени. Непростајањем да наслеђе постане доминантно и 'прописано', ослобађа се простор да се о њему разговара и мисли слободно и са безбедне дистанце коју омогућава објективност. Зато – не гледајући ни у себе, ни кроз себе, не тражећи њих у себи нити себе у њима – желим да испишем део историје своје породице.“ Циљ Иване Стефановић јесте да „прецима ода поштовање“ онаквима какви јесу, без улепшавања њихових личности и дотеривања биографија. Већ на основу уводних редова јасно је да ауторка, с позиција хроничара-истраживача, заступа својеврсни егалитаризам који у читаочевој свести призива у сећање кишовска уверења транспонована у новели *Енциклопедија мрџвих*.

И други детаљи у овој књизи евоцирају (по)етику и проседе Данила Киша који, заснивајући текстове на документарној потци има, дакако, различите интенције у односу на ауторку књиге о којој је реч. Али и Киш и Ивана Стефановић (у овој књизи) заокупљени су односом између такозване „Велике“ и „Мале“ историје, местом човека, појединца, у турбуленцијама, чини се свакад теgebних времена; „Тешка времена наступају, нема правде ни закона и то је несрећа за земљу и народ у Србији“, сведочи један од предачких гласова 1898. године.

Казује ауторка, иако јој, вели, то није намера, и о идентитету, колико личном толико и колективном, националном који, често (идентитет) постаје усуд; о испреплитаности, претапању једног народа у други: Ioan Votta из Ердеља постаће Јован Бота из Вршца, „Србин по избору“, један од виђенијих учесника Првог српског устанка, Карађорђевог тополивац. Узгред, накнадним увидом у први том *Српској биографској речника*, морамо кориговати своја сазнања о прецима Иване Стефановић који су се својим делом уткали у токове националне историје. Нису то само двојица Стефановића, већ и три личности из родослова Бота; свештеник и књижевник Ђорђе Бота (Вршац, 1862

– Јарковац, 1941), звоноливац и тополивац Јован Бота (Ердељ, крајем 18. в.–?, пре 1860) и лекар и народни посланик Павле Бота (Оршава, 1859 – Крушевац, 1916).

И каталози, као манир (и) Данила Киша, заступљени су (грађа је таква), у *Приватној њричи*. Већ на почетним странама наилазимо на азбучник Лица из прве књиге („Ко су били?“) с имплицитном сугестијом драмског ракурса, да би уследио списак равно двадесет топонима у којима се „одвија радња“ („Где су били?“) и временски оквир *Приче*: „Када су били?“ Или, на пример, рекапитулација трошкова једне даће: „...Ратлук 16 дин., Шлајери 15 дин., Крст за гробље 10 дин., Вино црно 2 дин., Уверење за смрт Пајину 6 дин. 50 п., Тамјани 3 дин., Вино 3 литра 9 дин.,...“

Управо на први поглед неважни папири, ситнице, податна су сведочанства о историји приватног живота. Тако, изненађује податак да се „јестиво“ (сланина, прасетина, ћуретина, зимница, колачи...) шаљу сродницима и пријатељима из Србије у Швајцарску, како током друге половине 19, тако и деценијама дубоко у 20. век. Једнако су интересантни подаци о хигијенским приликама у циришким пансионима, менију бечких ресторана као и јеловницима домаће кухиње, релацијама родитељи–деца, планирању кућног буџета, књижевним полемикама, политичким приликама и сл. Неке од епизода делују бизарно јер, рецимо, оно што званична историографија скрупозно означава епитетом „пуначка“ (везано за изглед супруге познатог српског песника), Милана Бота, у приватном писму из Беча родитељима у Крушевац, новембра 1906, незасорно квалификује синтагмом „прави слон“, док расипништво брачног пара те повлашћене класе сомборских велепоседника види као „бесну госпоштину“.

Непретенциозно насловљена *Приватна њрича*, нудећи мноштво података и детаља о животу у прошлости, драгоцено је сведочанство о разноврсним аспектима друштвене историје. Уз многе друге детаље, интересантни су и они у вези са „женским питањем“. Чињенице с којима се сусрећемо у књизи побијају многе стереотипе о положају женске чељади. Иако је пропорционално мало података о женским ликовима фамилије Бота, оне које су „видљиве“ јесу персоне снажних карактера – попут прерано умрле мајке Павла Боте, удовице Порфирије (Велики Бечкерек, 1836 – 1881), која ће успети свог јединца да произведе у интелектуалца завидног интегритета. Или Павлове жене Маре (Стари Футог, 1859 – Београд, 1941) која је, по сведочењу сродника, у том патријархалном свету „била заповедник“ у породици.

Две парадигматичне, занимљиве, иако по свему различите личности, које доста казују и о родитељству и односу према женској деци јесу, врло сугестивно предочени Павле Бота и Васа Петковић. Павле Бота био је посмрче, препуштено бризи мајке која, вративши се из Оршаве с јединцем у родни Бечкерек (Зрењанин) залаже све у синовљево образовање. После основне школе у Бечкереку, Павле постаје ђак новосадске „ђимназије“, стипендиста добротвора Нестора Димитријевића. Вредан и амбициозан, „први“ у разреду, већ као шеснаестогодишњак високо поставља личне циљеве: „Лепо је истина бити први, али није сва сласт ни у првенству. Јер школе шта ће ми, ђимназијске науке никакву корист неће донети, оне су као неко стремљење за доцније, за корисне науке, оне су ми по живот најпогодније науке; него ако иначе светског знања стечем, онда могу тек рећи, да сам свестрано изображен, да имам светског знања – а то мени треба.“ Осим знања и родољубље је високо на његовој лествици

вредности. Као гимназиста пребегао је у Херцеговину 1875. с намером да се придружи устаницима. Студије медицине завршава 1884. године у Прагу. Као лекар из Аустро-угарске одлази у Србију, Крушевац. Интелектуалац с осмишљеним циљем да доспе међу елиту (показаће се да је недовољан професионални самопрегор без политичког активизма – па ће 90-их година 19. столећа ући у политику и постати радикалски посланик) и од младалачке непромишљености, настоји да начини подвиг. Поставши отац у седамнаестој години, утајиће и пред рођеном мајком да је постала бака. Но, велики део енергије инвестираће у образовање јединице Милане (Нови Сад, 1877 – Београд, 1931), једне од првих Српкиња које стичу високо образовање.

Павлов таст, Васа Петковић (Футог, 1830 – Крушевац, 1901) оличење је обичног, малог човека *верној животи*у који се препушта егзистенцији и прихвата све њене хирове. Изродивши мноштво деце – од којих је тек двоје поживело – зна да цени живот у његовој елементарности. Без пројектовања будућности, свакад је покровитељски настројен према Мари и Душану, прихвата њихове падове и „баксузлуке“. Управо у личности овог породичног хроничара, који брижљиво нотира податке о свом дому и породици, препознаје се оно Кишово: „Сваки је човек звезда за себе“, „све се дешава увек и никад“, „свако људско створење [је] светиња“.

Ивана Стефановић пак, ангажована је као мало кад у својим коментарима управо у вези с питањем образовања жене, а у вези с одлуком њене заљубљене баке, Милане, да напусти студије. Коментаришући „потврду о иступању“ с Циришког универзитета, издату 31. октобра 1900, ауторка бележи: „После завршених шест пуних семестара студија, Милана је тог датума већ два месеца удата и трудна, и вероватно је логично што прекида школовање. Али не могу да не осећам да је то штета. И не могу да не приметим како се Милана од тог тренутка мења, и, пошто сам прочитала на стотине њених писама која је написала у следећих 20-30 година, не могу да избегнем мало горчине по том питању. Гледам у овај папир и видим нешто што весела млада жена у другом стању не види. То је тренутак када је она на врху, тренутак после кога се, и поред личне среће и испуњености децом и породицом, њена лична звезда затамњује.“ У том погледу, Ивана Стефановић чини се правим изданком свога прадеде Павла и заговорником његових педагошко-просветитељских назора. („Сваку прилику употребите да што више видите и сазнате“; „само тако моћи [ће] временом бити човек ако прође кроз школу патње,“ писаће својим сродницима Павле Бота.)

Уосталом, једна од имплицитних „теза“ *Приватне њриче*, создана је на уверењу да нема елите без *џланирања елиџе*, напора и настојања да се досегну врхови. Стога је и једна од највећих вредности књиге Иване Стефановић опомињање на базичне вредности без којих нема ни личног ни друштвеног просперитета.